

Е. С. Клименко
канд. іст. наук
Національна бібліотека України
імені В.І. Вернадського

**БЕЗЛІНІЙНІ СПІВОЧІ РУКОПИСНІ КНИГИ
XVI ст. З ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Стаття присвячена кодикологічним дослідженням безлінійних співо-чих рукописних книг XVI ст., що зберігаються у фондах Інституту руко-пису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Проведено їх ідентифікацію та атрибуцію за допомогою методів ко-дикології, кодикографії, текстології, палеографії, музичної палеографії та філігранології. Виявлено специфічні особливості рукописів, пов'язані з їх структурою, складом, нотаціями та музичними особливостями. На основі комплексного аналізу зроблений їх науковий опис.

Ключові слова: співочі рукописні книги, нотації, кодикологічне до-слідження, науковий опис.

Рукописна книга (далі – РК) є синкретичним джерелом вивчення вітчизняної історії та духовної культури, що містить у згорнутому вигляді інформацію про розвиток середньовічної освіти, мистецтва, літератури, релігійних поглядів та філософії.

Дослідження такого синтетичного об'єкта базується на ком-плексній методичній базі з використанням методів кодикології, кодикографії, джерелознавства, палеографії, філігранології, архео-графії, текстології й вимагає багатоаспектності опису, що дає мож-ливість розгортання інформації та запровадження її до наукового та культурологічного обігу. Для цього необхідно вивчати процес створення книги, аналізувати найменші подробиці технології, на-водити характеристики паперу, оправ, почерків, чорнила, організації тексту, оформлення та оздоблення сторінки, оправ, досліджувати походження книги, її побутування та долю¹.

Але музичні співочі РК, зокрема, безлінійні, мають свою специфіку, пов'язану з поєднанням в них двох видів тексту – літургійного та музичного, дослідження яких потребує застосування додаткових музично-палеографічних та музично-текстологічних методик.

Співоча рукописно-книжна традиція існувала з XI до початку XX ст., тому кожний збережений рукопис є цілісною пам'яткою культури певної епохи.

Як відомо, у давньоруську епоху використовувався комплекс богослужбних співочих книг, запозичений з Візантії: співи щотижневого кола зосереджувалися в Октоїху, місячного циклу – в Мінеї, Великого Посту й П'ятдесятниці – у Тріоді, репертуар цілодобового співу – у Службнику. Ірмоси мінейних, октайних, тріодних канонів та осмогласника зібрані у моножанровій співочій книзі ірмосів, яка називалася Ірмології, що виконувала як богослужбну, так і навчальну функції.

Однак у подальшому національна традиція християнського співу в Україні була направлена на створення єдиного співочого збірника – Ірмологіона (Ірмоля), який був сформований у середині XVI ст. і вміщував найважливіші відібрані співи – недільні, щотижневі, співи двомісячних циклів (осмогласні), святкові співи всього календарного року².

Українська музична культура з середини XVI ст. переживала відродження – епоху українського бароко, що характеризується синтезом різних культурних традицій: руського ірмолейного співу, трансплантованої новогрецької та балканослов'янської монодії, запозиченого латинського багатоголосся, нових протестантських співів – кантів і псалмів. Усі ці явища вплинули і на ірмолейний спів, зосереджений, в основному, у монастирях України та Білорусі – осередках традиційної гімнографічної культури: було здійснено перехід на нову загальноєвропейську музичну писемність й запроваджено т. зв. київську нотацію на п'ятилінійному нотному стані³.

З огляду на викладене вище, особливо цікавими є два нотовані рукописи XVI ст. з фондів Інституту рукопису (далі – ІР) НБУВ, які за структурою та складом наближаються до нотолінійних Ірмолей, але записані давньою безлінійною знаменною нотацією.

У процесі їх кодикологічного дослідження особлива увага зверталася на структуру, зміст, жанри, нотації та текстові особливості, а в науковому описі використовуються рубрики, які відображають специфічні характеристики: фонетичну редакцію тексту, нотації, музичні особливості (наспіви, хабуви, аненайки тощо).

Перший рукопис (ф. 160, № 614) вміщує піснеспіви з традиційних давньоруських співочих книг – Ірмологія, Октоїха, Тріоді Пісної та Цвітної, Стихираря Мінейного та Пісного, а також піснеспіви Обиходу (Літургія). До складу рукопису входять також грецькі наспіви (“херувик греческий” та ін.), розділ демественого співу, грецька Обідня (без нот). Зміст рукопису та особливості нотації досліджені Л.П. Корній⁴, кодикологічний опис здійснено О.А. Ивановою. Крім того рукопис вміщує розділ, у якому поєднані воскресні співи з Октоїха (сідальні з богородичними), та розділ подібних на 8 гласів, що є характерним для структури нотолінійних Ірмолоїв.

Можливо, цей рукопис є попередником найдавніших нотолінійних Ірмолоїв кінця XVI–XVII ст. жанрово-тематичного структурного типу⁵, в яких, як і в російських крюкових Збірниках, зібрані піснеспіви з різних богослужбових співочих книг – Октоїха, Ірмологія, Стихираря, Тріоді, Обиходу, але порядок їх розміщення у кодексі не є стабільним.

Другий рукопис (ф. I, № 11962) представлений фрагментарно, вміщує ірмоси вибраних мінейних канонів та уривки з канонів Тріодей. Усі ці ірмоси розміщені не за гласами та піснями, а за приналежністю їх до того чи іншого канону, який був написаний на якийсь певний глас. Такий порядок розміщення ірмосів не є типовим для слов'янських РК, його в літературі прийнято називати грецьким структурним типом (КаО – від Order of Canons – послідовність канонів), оскільки так розташовувалися ірмоси в давніх грецьких Ірмологіях, які використовували переважно для службових потреб⁶. Подібне розташування ірмосів знаходимо у нотолінійному Ірмолої кінця XVI – початку XVII ст. з фондів ІР (ф. I, № 1743). Подібний порядок розташування ірмосів зустрічається у бл. 30 українських нотолінійних Ірмолях⁷.

Крім того даний рукопис вміщує фрагментарно піснеспіви осмогласного розділу Ірмологіона (догматики з богородичними, сідальні, антифони степенні, ірмоси недільні 8-го гласу) та розділ подібних на 8 гласів.

Нижче подаємо кодикологічний опис цих рукописів.

№ 1.

Назва. Збірник церковних піснеспівів. 40–60-ті роки XVI ст.

Ф. 160 (Київська духовна академія), **№ 614**

Інципіт: “цюо людемо ізраилевымо яко сильно...”.

Експліцит: уривок псалма 149,9: “Сотворити мєсть... ми сотворит...”.

Кількість та стан збереженості арк. 634 арк. Блок частково розбитий, наявні сліди замокання. Частина аркушів пошкоджена, випадає, від арк. 102, 114, 536, 634 збереглися лише верхні внутрішні кути. Відсутні арк. 1–37, 570. Чисті аркуші: 203 зв., 357 зв., 474 зв., 519, 544, 630 зв. Рукопис реставрувався; вставлені при реставрації арк. 504, 609–626. При реставрації порушена послідовність, слід читати: 1, 2, 539, 542–543, 540, 541, 544, 561–569 зв., 545–558, 559–560; 571...до кінця. Між арк. 391 та 392, 419 та 420 втрачено декілька арк., між арк. 539 та 540 втрачено 2 арк.

Матеріал письма. Папір 4° (197 x 142). Філіграні: *кабан* двох видів: 1) арк. 38–95, 204–218, 316–430, 505–568, 586–600 – сх. Briquet, № 13574–13577 (1503–1546); 2) арк. 431–461, 569–585 – под. Лихачев, № 1699–1701 (1542) та № 1755 (1554); *тіара з двома хрестами над нею та хрестом всередині*, арк. 104–148, 174–179, 198–203 – сх. Laucevicius, № 1557 (1536), сх. Briquet, № 5062 (1536–1541), сх. Лихачев, № 3012 (1536); *лілія у гербовому щиті*, арк. 303–304 – сх. Briquet, № 7147 (1531–1532)⁸.

Організація сторінки. Поле тексту 155 x 100, 15 рядків. На арк. 609–626 зв. 28 рядків.

Письмо. Півустав середини XVI ст. 5 почерків: 1) арк. 38–359, 398–421 зв., 424–490 зв., 494 зв.–503 зв., 505–560 зв., дрібний, широкий; арк. 561–569 зв., 545 (два верхні рядки), крупний півустав тієї ж руки, чорнило темно-коричневе; 2) арк. 359 зв.–397 зв., 490 зв.–494, дрібний вузький, з невеликим нахилом уліво, чорнило коричневе; 3) арк. 422–423 зв., дрібний, високий, чорнило блідо-коричневе; 4) арк. 571–608 зв., 627–630, дрібний, квадратний, тонкий, чорнило темно-коричневе; 5) арк. 631–633 зв., середній, чорнило темно-коричневе, кіноварні крапки. Заголовки, ініціали кіноварні.

Півустав XVII ст. на арк. 609–626 зв., дрібний, широкий, прямий; чорнило темно-коричневе; заголовки, ініціали кіноварні.

Півустав XVIII ст. на арк. 504–504 зв., середній, чорнило коричневе, ініціали чорнилом.

Редакторські правки: на арк. 38–95 скорописом XVIII ст. зазначені дні відповідних свят. На арк. 210 зв.–211 на бічних полях дописані богородичні почерком XVIII ст.

Мова. Церковнослов'янська українсько-білоруської ред. Текст роздільномовний.

Оздоблення Заставки – кіноварні двоконтурні плетінки трьох

видів: 1) на арк. 55 плетінка у подвійній кіноварній рамці, незафарбована; на арк. 358 плетінка з трьох рядків подвійних вузлів, у рамці, на арк. 571 – плетінка без рамки, незафарбована; 2) на арк. 97 плетінка з рослинним орнаментом, зафарбована золотом та синьою фарбою; 3) на арк. 204 плетінка з тератологічними елементами у прямокутній рамці, зафарбована золотом, зеленою фарбою. Кінцівки: на арк. 96 зв. у вигляді подвійних ламаних кіноварних смужок. Ініціали: на арк. 55, 70 зв., 78 зв. двоконтурні плетені, колінчасті. У заголовках в'язь, прикрашена елементами рослинного орнаменту.

Нотація. Знаменна, безпозначкова безпризначна. Є фітні формули у тексті.

Музичні особливості.

Аненайки:

“Благовестоуетъ Гаврииль...” – “і нині” на літії Благовіщення – арк. 290 зв.–291; “Преже честенаго Ти Креста...” – тропар годин царських Великого П'ятка – арк. 412; “Денесь непрестепеный соушством...” – славник на цілуванні Христа – арк. 304 зв., 483 зв.–484; піснеспіви демественого розспіву: “Дѡкса сиа Феѡс...” – арк. 505; “Слава Ти Господи...” – арк. 511 зв., “Господа поите...” , “стихи демественыа росніки ” – арк. 513, 514 зв., псалом 136 “На реци Вавилонстей...” – арк. 516, “Благовѣрнѡме князю...” – арк. 516; Піснеспіви грецького розспіву – арк. 559–560 зв.;

Хабуви: “Прежде честенаго Ти Креста...” – тропар годин царських Великого П'ятка – арк. 412; “Святыхо Отеца лико...” – славник в Неділю 7-му посту – арк. 460 зв.; “Денесь непрестепеный соушством...” – в Неділю 3-тю посту славник – арк. 483 зв.–484; “стихи демественыа росніки” (“Покрове весесватыи...”, “Можеши бѡ чистаа помощи ми...”) – арк. 514 зв., 515; тропарі годин царських навечір'я Різдва Христова – арк. 252–252 зв.

Багатогласники:

Восьмигласник (1, 5, 2, 6, 3, 7, 8 гласи) “Богоначалнымъ мановениеме...” – славник Успінню Богородиці – арк. 321–322.

Вказані наспіви:

“демество починает” – піснеспіви Обиходу – арк. 505–517;

“гречески” – піснеспіви Літургії (грецька підтекстовка зроблена кирилицею) – арк. 559–560 зв.

Зміст.

Арк. 38–95. Ірмологій. Без заголовка, без початку. Ірмоси 4–8-го гласів. Текстові лакуни: пісні 1–3-го гласів та дві пісні 4-го гласу.

Арк. 95 зв. – 96. Знаменна Азбука-перелік, заголовок: “имена Рнаменію петью”.

Арк. 97–203. Октоїх (“Охтаикъ сіречь ѿсмогласникъ”)

мала вечерня – богородичен на “Господи воззвах”;

велика вечерня – стихири на “Господи воззвах”: недільні (3), східні (4) богородичен, стихири на стиховні: недільна (1), по алфавіту (3), богородичен;

утреня – антифони степенні (3, у 8–му гласі – 4), стихири на “хвалітех” (у 3–8 гласах – 8), богородичен “Преблагословенна еси...” (у 5-му гласі); стихири на стиховні (1–3);

богородичні та хрестобогородичні – денні.

Арк. 204–355 зв. Стихирар Мінейний (“Стихораль мѣсачны со Боґм починаем...”) – стихири та славники, а також тропарі канонів деяких свят:

арк. 204 – “мѣца септевриа”: початок індікту та прп. Симеону Стовпнику (1.09); св. мч. Маманту (2.09); сщмч. Анфиму (3.09); сщмч. Вавилі: (4.09); св. прор. Захарії (5.09); “чюду” архистратига Михаїла (6.09); передсвятю Різдва Богородиці (7.09); Різду Богородиці (8.09); передсвятю Воздвиження (13.09); Воздвиженню (14.09); св. мч. Никиті: (15.09); сщмч. Фоці (22.09), зачаттю св. Іоанна Предтечі (23.09), преставленню св. ап. Іоанна Богослова (26.09); прп. о. Харитону (28.09);

арк. 229 – “мѣца октевриа”: Покрову Богородиці (1.10); сщмч. Кіпріану та Іустині: (2.10); св. ап. Іакову (9.10); сщмч. Назарію, Гервасію, Протасію, Келсію (14.10); св. мч. Лонгину (16.10); св. ап. Луці (18.10); св. мч. Артемію (20.10); Аверкію (22.10); сщмч. Димитрію (26.10);

арк. 233 – “мѣца ноебриа”: св. безсрібникам Космі та Даміану (1.11); св. мч. Георгію (3.11); свщмч. Міні, Віктору й Вікентію (11.11); о. Іоанну (12.11); Іоанну Златоусту (13.11); св. ап. Филипу (14.11); св. мч. Гурію (15.11); св. ап. евангелісту Матфею (16.11); св. о. Григорію (20.11); Введенню Богородиці (21.11);

арк. 241 – “мѣца декобриа”: св. вмц. Варварі (4.12); о. Саві Освященному (Савві Освяченому (5.12); Миколаю Чудотворцю (6.12); зачаттю св. Анни (9.12); св. мч. Євстратію, Авксентію, Євгенію, Мардарію та Оресту (13.12); св. прор. Даниїлу (17.12); сщмч. Ігнатію богоносцю (20.12); передсвятю Різдва Христового (22.12); тропарі годин царських в навечір'я Різдва Христового (24.12); Різду Христову (25.12); Собору Богородиці (26.12); св. ап. првмч. архі-

диякону Стефану (27.12); “св. младенец 14000 избивенных от Ирода царя (29.12); св. мчц. Анисії (у рукопису – “Аносы”): (30.12); седмиця після Різдва Христового;

арк. 264 – “мѣца генъвари”: Обрізанню Господньому та св. Василію Кесарійському (1.01); сщмч. Сильвестру (2.01); св. прор. Малахії (у рукопису – Михею (3.01); Богоявленню (6.01); св. Григорію Нісському (10.01); прп. Феодосію (11.01); св. мц. Тетяні (12.01); поклоніння чесним веригам ап. Петра (16.01); о. Григорію Богослову (25.01); св. мч. Кіру та Іоанну (31.01);

арк. 280 зв. – “мѣца февраліс” Трифону (1.02); свт. Симеону (2.02); св. мч. Феодору Стратилату (8.02); св. мч. Феодору Тирону (17.02); знайдення (“обретение”) глави Іоанна Предтечі (24.02);

арк. 286 зв. – “мѣца марта”: сорока мученикам, що в Севастійському озері мучилися (9.03); св. Олексію (17.03); Благовіщенню (25.03);

арк. 291 зв. – “мѣца апрела”: прп. Марії Єгипетській (1.04); св. ап. та євангелісту Марку (25.04);

арк. 292 зв. – “мѣца маа”: перенесення мощей Миколая Чудотворця (9.05); свт. Леонтію єп. Ростовському (24.05);

арк. 294 зв. – “мѣца іюна св. апп. Варфоломію та Варнаві (11.06); св. прор. Єлисею (14.06); св. мч. Леонтію (18.06); Різду Іоанна Хрестителя (24.06); св. ап. Петру і Павлу (29.06);

арк. 298 зв. – “мѣца іюла: Покладення чесної ризи Пресвятої Богородиці (2.07); св. мчч. Кирику та Іуліті (14.07); св. вмчч. Борису і Глібу (24.07);

арк. 301 зв. – “мѣца август”: Чесному Хресту та пам’ять св. братам Маккавеям (1.08); передсвятю Преображення (5.08); Преображенню Господньому (6.08); св. прор. Михею (14.08); Успінню Богородиці (15.08); Перенесення Нерукотворного Образа Господа Ісуса Христа (16.08); Усікновенню глави Іоанна Предтечі (29.08); Покладення чесного пояса Пресвятої Богородиці (31.08);

арк. 348 зв.–357 зв. – *Доповнення*: славники св. вмц. Євфимії (16.09); сщмч. Григорію (30.09); прп. Пелагії (8.10), прп. о. Іларіону (21.10); Даниїлу – [славник] (17.12), Єкатерині (24.11), св. Якову (27.12), св. первомч. Стефану (28.11), прп. Даниїлу чудотворцю (11.12), “неделя стѣх ѿ[те]ш” (29.12), св. вмц. Анастасії (22.12), благочестивому Костянтину (21.[05]); прор. Ілії (20.07); стихири Преображенню, Воздвиженню, Успінню, стихира св. Єфросинії.

Арк. 355 –355 зв. “Сіе стихи поютса за оупокой”: “Сьдѣтелю и творече зижителю...”, “Доуховенаа моа братие...”.

Арк. 358–503 зв. Піснеспіви Тріоді Пісної та Цвітної (“Ст^храль постный њ Бѣѣ починаем...”).

Текстові лакуни: антифони 1–4-й (текст 1-го антифону обривається словами “Сына яко агнеца...”) зі служби Великої П’ятниці. У суботу на утрєні стихири 6-го гласу, стихира на цілуванні “Придите ублажим Иосифа” (є лише останні слова: “...твоимо Христе светомоу воскресєнию”) зі служби Великої Суботи.

Арк. 504–504 зв. Стихири зі служби Неділі Вайї.

Арк. 505–517 зв. Обиходні піснеспіви демєстєвєного розспіву (“Дюкса сиа Феос...”, Слава, Трисвяте, Алилуя, “Величите душе моа Господа...”, хєрувимська пісня, “Отца и сына...”, “Чєстнѣишоу хєрувима...”, “Хвалите Господа со небєсо...”, у Великий піст прокимен “Да сѧ исправитѣ молитва моа...”, “Нынѣ силы небєсныа...”, киноники “Вкоусите и видите...”, “Благословлю Господа на всако врѣма”, задостойник Пасці “Светиса, новыи Иєрѡсалимє...”, “Благѡслови доуше моа Господа”, “С нами Богъ...”, “Благословєнь єси Господи...”; арк. 512 зв. – “стихи демєстєвєныа росніки”, задостойник Вознесінню “Тѧ пачє оума и словєси...”, псалом 136 “На Реци Вавилонстєи...”, “Вѣчнас памать”, задостойник “О тебѣ радуєтсѧ”.

Арк. 518. “Господи воззвах” на 8 гласів.

Арк. 519 зв. Покажчик євангєльських недільних читань.

Арк. 520. Світільни і стихири євангєльські.

Арк. 529. Подібні на 8 гласів.

Арк. 535. Недільні піснеспіви Октоїха (сідальни з богородичними) 1–8 гласів. Текстові лакуни: богородичєн на 2-й стихології 4-го гласу, сідалєн та богородичєн на 1-й стихології 5-го гласу).

Арк. 545. Вєличання на Господські свята та нарочитим святим (Різдво Богородиці, Воздвиження, Покров Богородиці, Введення, Різдво Христовє, Обрізання Господнє, Богоявлєння, св. Григорію Богослову, Іоанну Златоусту, Стрітєння, в Суботу Велику, інші вєличання частково нотовані);

Арк. 554 зв. Тропарі недільні та богородичні 1–8 гласів.

Арк. 559–560 зв. Піснеспіви Літургії грєцькою мовою (кирилицєю).

Арк. 561–569. Чинопєслєдування Літургії Іоанна Златоуста грєцькою мовою зі слов’янськими вставками (кирилицєю) (текст без нот);

Арк. 571–607 зв. Ірмоси на кожен дєнь (текст без нот) (“Оустав Єрмолоинный”).

Арк. 607 зв.–608 зв. Пасхалія.

Арк. 609–626 зв. Сідальни з Мінеї.

Арк. 627–629 зв. Показчик ірмосів за Тріоддю.

Арк. 630. Астрологічна прогностична таблиця.

Арк. 631–634. Псалми, що читаються на вечірні та утрени (пс. 103, 140, 141, 129, 148, 149, 150).

Записи. На арк. 357 запис польською мовою богослужбеного змісту. На арк. 517 зв.–518 на полях ремарки: “поч. демество”, “верх”, “путь”.

№ 2

Назва. Ірмологіон. Фрагменти. Кін. XVI ст.

Ф. I (Літературні матеріали), **№ 11962.**

Інципіт: “последоуємь прочіє аможе идеть звѣзда...”

Експліціт: “...спастиса дшамо нашимо”

Кількість та стан збереженості арк. 62 арк. Блок розбитий. Рукопис складається з окремих арк. Аркуші ветхі, значно пошкоджені текст на арк. 15 зв. –17, 21, 27, 28, 29, 33–47, 52, від арк. 6 збереглася лише верхня половина. Між арк. 5 та 6, 35 та 36, 52 та 53 втрачено по 1 арк., між 19 та 20, 29 та 30, 41 та 42, 47 та 48, 56 та 57 – декілька арк. Реставрований у 2005 р.

Матеріал письма. Папір. 16°, 137 x 83. Філіграні: *птах у круглomu щиті під короною*, арк. 31, 32, 41, 45 – под. Tromonin, № 577 (1595); *герб Єліта*, арк. 2, 4, 5, 18, 19, 62 – сх. Мацюк, № 102 (1589–1600)⁹.

Організація сторінки. Поле тексту 112 x 62. 13 рядків. На арк. 13 зв. позначена сигнатура аї, на арк. 14 – ъї, на арк. 53, 56 зв. – йї, на арк. 62 зв. – ѿ.

Письмо. Півустав XVI ст. Два почерки: 1) арк. 1–29; 49–62, дрібний, тонкий, чорнило блідо-коричневе; 2) арк. 30–47, крупніший, жирніший. Заголовки, ініціали кіноварні. Редакторські правки (пізні) позначення пісень на 8 зв., 10 зв., 15.

Мова. Церковнослов'янська українсько-білоруської ред. Текст роздільномовний.

Оздоблення. Ініціали – кіноварні: на арк. 23 зв., 30 ломбарди з рослинними пагінцями; на арк. 34 зв. великий, на 7 рядків, заповнений всередині рослинним орнаментом.

Нотація. Знаменна, безпозначкова, безпризначна. Фіти без розводів у тексті.

Зміст.

Арк. 1–62. Ірмоси святкових та тріодних канонів. Текст нотний. Фонетична редакція: текст роздільномовний. Нотація знаменна, безпозначкова, безпризначна. Фіти без розводів у тексті.

Арк. 1. Сідален по поліелеї Різдва Христового, глас 4, без початку, поч. з тексту: “последоуемъ прочіе аможе идеть звѣзда...”.

Арк. 2. Піснеспіви Різдва Христового.

Арк. 3–17. Ірмоси та тропарі канону Різдва Христового, глас 4; поч. з кінця 2-ї пісні “от клятвы древния разрѣшающаго...”. Текстові лакуни: з кінця першого тропаря 4-ї пісні, зі слів: “...силоу Дамасков...”, до ірмоса 5 пісні. На арк. 4 зв., 14 неправильно представлені номери пісень рукою писця. На арк. 8 зв., 10 зв., 15 номери пісень виправлені пізніше.

Арк. 17–19. Ірмоси канону служби Обрізання Господнього (текст збігається з текстом канону Різдва Богородиці за сучасним друкованим виданням).

Арк. 19–19 зв. Ірмоси канону Богоявлення, глас 2, обриваються словами “...изрешихомса сътеи” другого ірмоса 2-ї пісні.

Арк. 20–22. Ірмоси канону Стрітіння, глас 2, без початку, починається ірмосом 1-ї пісні зі слів: “...шествова иногда яко стена”.

Арк. 22–23. Ірмоси канону Андрія Критського 1-ї седмиці Великого посту, глас 6.

Арк. 24–29. Ірмоси та тропарі канону неділі Вайї, глас 6, без початку; починається закінченням першого тропаря 1-ї пісні, зі слів: “...юща побѣденоу пѣсне ти Господи”, обривається першим тропарем 9-ї пісні, словами “емоу же дети с ваиами и вѣтвеми пѣсньми...”.

Арк. 30–31. Ірмоси канону Великого Четвертка, глас 6; починаються з 3-ї пісні.

Арк. 32–34. Ірмоси канону Великої Суботи, глас 6.

Арк. 34–41. Служба Пасхи: тропар “Христос воскрес из мертвых”; ірмоси з тропарями: пісні 1, 3, 5–9, стихир Пасхи, славник “Воскресения денесь просветимося торжествомъ”. Текстові лакуни: пісня 4.

Арк. 41 зв. Ірмоси канону Неділі Фоминої, фрагмент ірмоса 1-ї пісні; поч.: “Поимо весѣ людие ѿ люты рабо[ты]...”

Арк. 42–43 зв. Ірмоси канону Неділі жон-мироносиць, глас 2; починається з кінця 1-ї пісні, зі слів “...теле бисть мнѣ во спасение...”.

Арк. 43 зв. Ірмоси Неділі про розслабленого, глас 3.

Арк. 45 зв.–47. Ірмоси Преполовіння, глас 8.

Арк. 47 зв. Ірмоси Неділі про сліпого, глас 5, ірмос 1-ї пісні та початок 2-ї: “Движимое сердце мое Господи...”.

Арк. 48–49 зв. Ірмоси 4–9 пісень канону Зішестя Св. Духа, глас 7, без початку.

Арк. 49 зв.–52. Воскресні співи з Октоїха, глас 8: догматик, богородичен, сідален по 1-й стихології, богородичен, сідален по 2-й стихології, богородичен; степенні-антифони (початок 1-го антифона, 3, 4 антифон).

Арк. 54–55. Ірмоси недільні, глас 8, пісні 1–4.

Арк. 55–56. Ірмоси другого канону Преображення Господнього, глас 8, пісні 5–9.

Арк. 57–62. Подібні 1–8 гласів; починаються з кінця 2-го подібного, глас 1: “оупование со Богом Богородице...”.

Затиси. На арк. 56 зв. рукою писця, півуставом, кіновар'ю: “конец осмогласникоу воскресномуу”.

Старі шифри. Штамп ВБУ на арк. 47 зв.

Як бачимо з цих описів, аналіз мовних особливостей, структури, складу та наспівів обох рукописів XVI ст. свідчить про їхнє українсько-білоруське походження (територія Волині-Полісся).

У них наявні зміни у структурній організації текстів, що більше тяжіють до нотолінійного Ірмолою, ніж до російських співочих Збірників того ж періоду, плетінчастий стиль оздоблення. Тексти мають роздільномовну фонетичну редакцію. Нотація не фіксує звуковисотність і не може бути точно розшифрована, оскільки не містить кіноварних позначок, які з'являються лише у російських безлінійних рукописах з сер. XVII ст. Характерною особливістю цих рукописів є інший тип комплектування розділів, у порівнянні з російськими співочими РК, а також обов'язковий розділ, у якому поєднані вибрані співи з Октоїха та Ірмологія та осмогласний розділ подібних на 8 гласів. Тому можна вважати, що ці рукописи відображають перехідний етап еволюції єдиної давньоруської традиції знаменного співу на території України та Білорусі.

Отже, використання кодикологічних методик для дослідження музичних рукописних книг дає можливість сприйняття співочого кодексу як цілісного явища певної культурної епохи і в той же час дозволяє отримати великий масив вірогідно атрибутованої та багатомірно згорнутої інформації, що характеризує саме цей рукопис. Лише деталізований кодикологічний опис відтворює багатоаспектний характер дослідження РК, охоплюючи усі можливі напрями вивчення історії книги, її структури, змісту, текстів, художнього оформлення та музичних особливостей, і стати в нагоді як історикам, так і музикознавцям.

Умовні скорочення

ап. – апостол	апп. – апостоли
вмц – великомучениця	вмчч. – великомученики
мц. – мучениця	мч. – мученик
мчч. – мученики	прор. – пророк
прп. – преподобний	св. – святий
свт. – святитель	сщмч. – священномученик

¹ *Дубровіна Л.А.* Кодикологія та кодикографія української рукописної книги. – К., 1992. – С. 6–7, 12.

² *Цалай-Якименко О.С.* Духовні співи давньої України. Антологія. – К., 2000. – С. 7.

³ *Цалай-Якименко О.С.* Київська школа музики XVII століття. – К. та ін., 2002. – С. 13.

⁴ *Корній Л.П.* Проблеми джерелознавства української музичної культури (безлінійні нотовані рукописи сакральної монодії XI–XVI ст.) // Студії мистецтвознавчі. – К., 2005. – Чис. 6: Театр. Музика. Кіно. – С. 13–14.

⁵ Більш детально про структурні типи див.: *Ясиновський Ю.П.* Український нотолінійний Ирмолог як тип гімнографічного збірника: зміст, структура // Зап. НТШ – Л., 1993. – Т. 226: Пр. Музикознавчої комісії. – С. 41–56.

⁶ *Гусейнова З.М.* Ирмологий (нотированный) : Учеб. пособие. – СПб., 1999. – 53 с.

⁷ *Ясиновський Ю.П.* Указ. пр. – С. 52–55.

⁸ *Briquet C.M.* Les filigranes. Dictionaire historique des margues du papier des leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600.. – Leipzig, 1923 – Т. 1–4; *Лихачев Н.П.* Палеографическое значение бумажных водяных знаков. – СПб. – (СХХVI). Ч. 3. Альбом снимков; *Laucevicius E.* Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. – Vilnius, 1967.

⁹ Tromonin's watermark album – Hilversum, 1964. – Vol. 11 (Monumenta chartae papuraceae historiam illustrantia); СХХХI pl.; *Мацюк О.Я.* Папір та філіграні на українських землях (XVI – початок XX ст.) – К., 1974.

Summary

The article is dedicated to the codicological investigation of the non-linear singing manuscript books of the 16th century preserved at the stock of the Institute of manuscripts of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Identification and attribution of the books by means of the methods of codicology, palaeography, musical palaeography and filigree studies was performed. The structure, contents, notations and musical specificities of the manuscripts are revealed. The scientific description of the books on the basis of the comprehensive analysis is made.

Key words: singing manuscript books, notations, codicological investigation, scientific description.